

Het Sint Elisabeth Gasthuis (2)

In vervolg op hetgeen ik in de 'Tidinge' van juli-1986 over het Elisabeth Gasthuis schreef, hierna tweede deel van mijn historische naspeuringen.

In 1694 op 26 Juli vermeldt het Kamerboek werden veel klachten van brouwers en anderen door burgemeester Moeringhs en pensionaris van der Dussen besproken met de meesteres en regenten van de beide gasthuizen. Het ging hier voornamelijk om de grote leverantie van bier, dat in de gasthuizen werd gebrouwen. Dat was nodig om der wille van de economie der huizen. Vooral de regentessen "ofte buijten-moeders" werden tot de orde geroepen.

"Dat de voorsz. regenten ende moeders te dien eijnde met malcanderen sullen betragten in alle harmonie de voorsz. huysen te regeeren ende bestieren, lettende yder op de spaarsaamheijt, menage ende goede ordre op de saaken haer yder particulier en gesamentlijk toevertrout. Ende particulier dat de binnen-moeders, binnen-vaders, knegten, mejden, alle domestiquen hierinne ook tot haer pligt ende getrouwigheijt worden gehouden"...

Aan hen allen werd serieuselijk opdracht gegeven "geen spijs dranc ofte enige andere behoefte uyt de voorsz. gasthuysen uyt te dragen, wegh te geven, quaelijck te employeren ofte te sien ofte gedoogen, dat deselve uytgedraghen worden op pene, dat bij contrarie bevindingh ofte op het eerste comportement tegens soodanige nadrukkelijck sal worden gedisponeert ende deselve - anderen ten exempel - sonder conriventie (onvoorwaardelijck) sullen worden gestraft".

Kinderen, vrienden of bekenden van de binnen-vaders en moeders zullen alleen op daartoe gestelde uren in de huizen worden toegelaten "en dat soodanighe kinderen, vrinden of bekenden sigh sullen onthouden yets uyt de voorsz. gasthuysen te dragen ofte doen dragen". Poorten, deuren en vensters zullen worden en blijven gesloten op de daartoe gestelde uren. En de opdracht eindigt dat van dit alles regelmatig rapport moet worden gemaakt.

Toch zetten deze maatregelen geen zoden aan de dijk. Het liep fout met de financiën van het St.-Elisabeth gasthuis. Daarop verscheen in het Keur- en Ordonnantieboek Z. op 28 April 1734, fol. 41 het volgende besluit: "... De Heeren Burgemeesteren ende Regeerders der stad Gouda overwogen hebbende op wat manier het St. Elisabeth gasthuis ofte Ouwe Vrouwenhuis wederom op den ouden voet soude konnen werden hersteld, ten eijnde om aan de oude vrouwen te doen genieten het besitregt van de preuves, welke volgens de fundatie sijn aangekogt ... (vanwege geldgebrek konden preuvelaatsen niet worden uitgegeven) ... ende in agtinge genomen hebbende dat het Capitaal van aenkooop soo groot niet was, dat uyt de renten vandien de ouden vrouwen konnen werden onderhouden, hetwelke doende reductie van de renten en aenhoudende reële lasten, die jaarlijks geheven werden nog merckelijck is vermindert, waeromme sedert eenige tijd de jaarlijkse renten, soals die bij de gasthuysen wierden genomen, sijn uytgekeert geworden. Soo hebben deselve Heeren om aen de eene sijde om het gemelde huys beter te doen subsisteren ende niet tot een totale ruïne te doen vervallen goed gevonden ende verstaen het gemelde Oude Vrouwenhuys tot vorige staat te brengen ende te arresteren deze naevolgende ordonnantie en reglement, welke in het toekomstende in allen deelen strict sal werden achtervolgt..."

ORDONNANTIE

op de

LYK-KOETSSEN

binnen de Stad

G O U D A.

Art. I.

en ieder / welsie binnen deze Stad geadmittleert is / om RYTUIGEN te mogen Verhuuren, zal het vrystaen noch Lyk-Koetsen te mogen Verhuuren, mitz zig strijtelijck gedragende na deze Ordonnantie.

Er volgen dan 13 artikelen, waaraan ik het voornaamste ontleen: Het St. Elisabeth gasthuis zal vóór 1 jan. 1735 wederom in vorige staat worden gebracht. De oude vrouwen, die nu van de renten van preuven trekken zullen hun leven lang gedurende in het huis mogen blijven mits inbrengende, hetgeen in art. 4 zal worden besproken.

art. 3 de oude vrouwen, die op de fundatiën in het huis komen zullen moeten hebben bereikt de ouderdom van 56 jaren (nu 80 jaren). Zij moeten 3 jaren poorteressen van deze stad zijn geweest of 6 jaren hier hebben gewoond hebben, hetgeen naar genoegen van Regenten zal moeten blijken.

art. 4 Dezelve oude vrouwen zullen eerst aan de Regenten moeten betalen de somma van 60 gulden en verder alle lijf- en beddegoed, zoals dat reeds werd beschreven.

art. 5 De oude vrouwen, die tegenwoordig de renten trekken, zullen worden opgenomen, schoon geen 56 jaren, noch poorteressen dezer stad zijn en ook niet gehouden zijn de 60 gulden te betalen.

art. 6 is belangrijk vanwege het financiële voordeel voor het huis. "dat in het vervolg bij afsterven van een oude vrouw de vacerende plaats open sal blijven den tijd van één jaer en ses weken".

Bij overlijden vervallen alle ingebrachte goederen aan het huis, ook datgene wat het oudje intussen mocht erven. De oude preuven zullen gemortificeerd worden (in de dode hand brengen). Ten einde collateurs en tegenwoordige bezitters van de preuven zullen zijn geïnformeerd van het herstel van de oude staat van het huis, zullen Regenten op tijd daarvan kennis geven,

Wil men op eigen kosten in het huis worden opgenomen, dan zal men daarvoor wekelijks moeten betalen 36 stuivers, mits consent van deren Burgemeesters. De regenten werden geautoriseerd tot het doen observeren van goede orde in het huis.

Daartoe was er een apart reglement gemaakt, waarnaar de binnen-moeder zich moest gedragen:

De moeder zal zorg dragen voor al 't gunt volgens de bijzijnde inventaris aan het huis is toebehorende en van haar eigen meubelen, bed, dekens enz. een lijst maken, welke zij aan de regentessen overhandigt ten eijnde bij onverhoopt vertrek weder terug te nemen.

Des morgens zal de moeder zorgen dat ter behoorlijkertijd de oude vrouwen van vuur en water zijn voorzien, alsmede de proveniers.

Des middags ten half één uur zal het eten gereed zijn en de oude lieden aan tafel moeten wezen. Alsdan zal de voordeur gesloten moeten zijn, totdat men van de etenstafel zal zijn opgestaan, De sleutel wordt in handen van de moeder gesteld, gelijk mede des avonds, wanneer men om half negen ure aan de tafel gaat.

Wanneer één der oude vrouwen des middags bij een ander het middagmaal zal houden, moet zij daarvan des morgens aan de moeder behoorlijk kennis geven.

's Maandags en 's woensdags van tien tot twaalf uur kunnen de vrienden en goede kennissen bij de oude vrouwen komen, ten einde vrijheid onder elkander niet verhinderd worde door dagelijkse bezoeken.

Van dit artikel zijn de proveniers uitgesloten; echter bij geval van ziekte vermogen de vrienden

Doorgaand verkeer. . .

(Foto: Schotel)

der oude lieden haar komen te zien zo dikwijls het de nood vereischt.

Wanneer er iemand van de oude lieden ziek ligt, dat zij over haar kist geen beheer kan hebben, zal de moeder dadelijk de sleutel onder zich nemen en bij sterven de regentessen kennis geven, alsook aan de vader van het gasthuis, doch de sleutels van de kist vermag zij niet over te geven aan één der regentessen. Wanneer deselve vergaderen zal de moeder de kist en de verder toebehorende goederen door de knecht van het gasthuis laten afhalen, aldus met overeenstemming van regentessen met de moeder van het vrouwenhuis.

Tot zover mijn gegevens uit het archief. Maar ik kan ook vertellen uit mijn geheugen, toen ik als jongen van 10 jaar het Oude Vrouwenhuis iedere zaterdag bezocht. Mijn vader was n.l. geabonneerd op het blaadje "Blijde Boodschap", waarvan hij wekelijks 25 exemplaren van de Brusselse Zending kreeg toegezonden en die ik dan moest rondbrengen.

Ik weet dus dat de voordeur geopend was en de afsluiting van de Kleiweg werd gevormd door een houten hek. Binnengekomen kwam men op een open voorpleintje met links en rechts een gang, die leidde naar de beide kamers voor proveniers. De linkse dame was mijn klant,

Het pleintje overstekend moest men door een deur met een grote ruit en kwam men in een overdekte ruimte, waaraan links de regenteskamer grensde. Doorlopend passeerde men de eetzaal en kwam men weer buiten. De straat was geplaveid met kleine ijsselsteentjes. Men moest dan om de keuken en het brouwershuis om geheel achteraan te komen. De achterzijde van het huis en achterplein was afgescheiden van de openbare weg door een muurtje, waarin een opening was voor een smalle brug over het watertje achter de kazerne.

Dat bruggetje was nodig voor de proviandering van het huis; natuurlijk ook voor de brandstofaanvoer. Dit achterplein gaf toegang tot het eigenlijke verblijf van de oude vrouwen.

Dit was een grote lange zaal - ik schat 36 M. - in het midden waarvan een grote salamanderkachel stond met een lange pijp tot aan de zolder en dan ombuigend naar links naar het schoorsteen-
gat.

De kachel werd met cokes gestookt en had ter beveiliging twee hoge plaatijzeren schermen op voetstuk. Links en rechts van het middenpad waren de open appartementen voor de dames. Daarin was een soort bedstee met schudbed en peluw. Aan de andere zijde stond de befaamde kist, waarvan de voorzijde door middel van scharnieren kon worden geopend. Een vrij groot sleutelgat bood plaats voor een grote sleutel.

In die kist waren de lijfgoederen, maar ook de snoepjes van oma geborgen. Staande kon men over deze kist met de buurvrouw spreken. Van enige privacy was geen sprake. De ruimte tussen bed en kist was nauwelijks 2 M. Men had op deze wijze 24 oudjes in één zaal verenigd. Het laatste bed het dichtst bij de eetzaal was voor de dienstmaagd. Die moest 's nachts direct hulp kunnen bieden en moest helpen bij het wassen en de po's legen.

De vrouwtjes hadden een eigen petroleumstel om koffie of thee te kunnen zetten. Ik heb nog wel

moeten helpen met het inzetten van een katoentje waaraan ik de oliestank aan mijn handen overhield. In de zaal liep ik mijn klantjes af en kreeg menigmaal een babbelaar naast de verschuldigde 3 centen voor het blaadje.

Dit rondbrengen heb ik jarenlang gedaan. Eigenlijk was dit mijn eerste contact met ziekelijke oudjes.

dr. J. G. W. F. Bik

ORDONNANTIE
OP HET
VERHUUREN
VAN
LYK-KOETSEN,
BINNEN DE STAD
GOUDA.

Art. XVII

De Verhuurders der Lyk-Koetsen zullen in alle overtredingen van deze Ordonnantie veroordeld worden, zoo voort de Boeten / welke hunne Knechten zullen verbeuren.

Art. XVIII

De Knechten by deze Ordonnantie gesteld / zullen worden geappliceert / ten behoeven van den Bailiu / aanbrenget en het Almoesienershuis eeft een derde part.

Aldus- gedaan en gearresteerd by de Municipality der Stad GOUDA, den 15 July 1796, het 2de Jaar der Bataafschel Vryheid.

Ter Ordonnantie van deselve,

J. D. VAN DER BURCH.